

Εισαγωγή στη Φιλοσοφία (Φ101)

10η ενότητα: Υπάρχει Θεός;
Ζητήματα φιλοσοφίας της θρησκείας

Γιώργος Ζωγραφίδης
Τμήμα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ενότητα 10^η: Υπάρχει Θεός;

Ζητήματα φιλοσοφίας της θρησκείας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
πρόγραμμα για την ανάπτυξη

Περιεχόμενα ενότητας

1. Εισαγωγικές έννοιες φιλοσοφίας της θρησκείας
2. Ο Θεός ως φιλοσοφική έννοια
3. Το ζήτημα ύπαρξης Θεού
4. Βασική βιβλιογραφία.

1. Εισαγωγικές έννοιες της φιλοσοφία της θρησκείας

Εισαγωγικά

Οριοθέτηση του αντικειμένου – προσωρινοί ορισμοί

- Φιλοσοφία της θρησκείας: φιλοσοφική προσέγγιση του θρησκευτικού φαινομένου με λόγο/κριτικό στοχασμό
- Φιλοσοφική θεολογία
- Θρησκεία: σχέση ανθρώπου και θείου (σε οποιαδήποτε μορφή)
- Συγγένειες και αποκλίσεις: φιλοσοφία, θρησκεία - θεολογία, επιστήμη

Εισαγωγικά

Η φιλοσοφία της θρησκείας

(1) *ως φιλοσοφικός κλάδος*

(α) φιλοσοφική θεώρηση της θρησκείας, λόγος περί θείου: από την αρχαιότητα.

(β) “αυτόνομος” κλάδος: από τον 18ο αιώνα.

(2) *ως θρησκευτολογικός κλάδος*

μαζί με ιστορία, ψυχολογία, κοινωνιολογία και φαινομενολογία της θρησκείας

Εισαγωγικά

Εσωτερικές διακρίσεις

- (1) **φυσική θρησκεία**: φιλοσοφική, ορθολογική ΦΘ, κριτική “θετικής/θεσμισμένης θρησκείας”, κατά χριστιανισμού, θρησκεία των φιλοσόφων (βρετανοί εμπειριστές, γάλλοι διαφωτιστές), ό,τι αρμόζει σε λόγο, ανθρώπινη φύση και κοινωνική ηθική.
- (2) **θρησκευτική ΦΘ**: απάντηση στη φυσική, απολογητική ή/και επιθετική στάση, “χριστιανική φιλοσοφία”-νεοθωμισμός, υπέρ χριστιανισμού, προσπάθεια εξορθολογισμού πίστης

2. Ο θεός ως φιλοσοφική έννοια

Ο Θεός ως φιλοσοφικό πρόβλημα

Πώς τίθεται σήμερα το πρόβλημα του Θεού

- (1) Η κληρονομιά του 19ου-αρχ.20ου αι.: οι στοχαστές της “υποψίας”
  - (α) Η κοινωνική κριτική: Μαρξ και “όπιο του λαού”
  - (β) Η φιλοσοφική μεταστροφή των αξιών: Νίτσε και “θάνατος του Θεού”
  - (γ) Η ανθρωπολογική-ψυχαναλυτική: Φρόυντ & “παιδική αδυναμία”/νεύρωση
- (2) Η θετικιστική κριτική: λογικός θετικισμός, οι “ανόητες” μεταφυσικές προτάσεις
- (3) Ο πρακτικός αθεϊσμός στην εκκοσμικευμένη δυτική κοινωνία
η υποκατάσταση της θρησκείας από άλλες αυτονομημένες σφαίρες (πολιτικό, ...)
- (4) Η επαναφορά του κοσμολογικού ερωτήματος: Θεός και φυσική, η μεγάλη έκρηξη
- (5) Η επιστροφή των θρησκειών: πνευματικότητα και φονταμενταλισμός
- (6) Το υπαρξιακό ερώτημα: το νόημα της ζωής, η θεμελίωση των αξιών (ηθική με/χωρίς Θεό)
- (7) Ο νέος «νέος αθεϊσμός»

Εισαγωγικά

Σχέση λόγου και πίστης

- (1) Αποδοχή του παρα-λόγου της πίστης: από τον Τερτυλλιανό (credo quia absurdum) στον σκεπτικισμό και τον φιντεϊσμό (Κίρκεγκωρ, Χιουμ)
- (2) Συνδυασμός με βάση την πίστη: credo ut intelligam (Αυγουστίνος)
- (3) Έμφαση στην ορθολογικότητα της πίστης: intelligo ut credo (Ανσέλμος, νεοθωμισμός)
- (4) Πηγή & είδος γνώσης: αποκάλυψη, λόγος/νόηση, αίσθημα, ενόραση, εμπειρία, βούληση

Η θρησκευτική γλώσσα

- - (1) Μιλώντας με νόημα για τον Θεό, το νόημα των σχετικών προτάσεων
  - (2) Έννοια που περικλείει αντιφάσεις ή που αντιστοιχεί σε πραγματικό ον;
  - (3) Τα όρια της γλώσσας: καταφατικός & αποφατικός λόγος, μυστική/ποιητική γλώσσα

Η έννοια του Θεού

Η ουσία και οι ιδιότητες του Θεού

Τι πρέπει να έχει κάτι, ώστε να είναι Θεός;

(α) Παντοδυναμία

(β) Παντογνωσία

(γ) Τελειότητα

(δ) Παναγαθότητα

(ε) Αιωνιότητα / απειρότητα

(στ) Αρχή/αιτία/τέλος σύμπαντος

(ζ) Υπερβατικός (απολύτως ή εν μέρει) – ενδοκοσμικός

(η) Κυβερνήτης κόσμου, θεία πρόνοια, προκαθορισμός

Η έννοια του Θεού

Λογικά προβλήματα των ιδιοτήτων

Λογική αντίφαση παντοδυναμίας

- Μπορεί ο Θεός να φτιάξει μια πέτρα τόσο μεγάλη που να αδυνατεί να σηκώσει;
- Μπορεί ο Θεός να κάνει να μην έχει γίνει κάτι που έγινε;

Λογικές αντιφάσεις μεταξύ ιδιοτήτων

- Πώς συνδυάζεται η αγαθότητα με την παντογνωσία;

Πραγματικές αντιθέσεις

- Πώς συνδυάζονται η παντοδυναμία/παντογνωσία/παναγαθότητα του Θεού με την ύπαρξη του κακού στον κόσμο;

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

---

3. Το ζήτημα της ύπαρξης Θεού

Βασικές απαντήσεις

Θεϊσμός

πίστη σε Θεό: προσωπικός, δυνατότητα επικοινωνίας (εγώ-εσύ, προσευχή, λατρεία), άξιος λατρείας (είναι αγαθός, και παντοδύναμος), χωριστός από τον κόσμο (υπερβατικός), δημιούργησε τον κόσμο (εκ του μηδενός), ενεργεί και συνέχει στον κόσμο (ενδοκοσμικός, τα πάντα εξαρτώνται από αυτόν), έχει θέληση, κατανοείται από τον άνθρωπο μέσω εικόνων/αναλογιών από ανθρώπινη ζωή, η έσχατη πραγματικότητα,

Βασικές απαντήσεις

Ντεϊσμός

- - ορθολογισμός εφαρμοσμένος στη θρησκεία
- - Πίστη σε Θεό/Πρώτη Αιτία; δημιουργός του κόσμου, θέσπισε αμετακίνητους και καθολικούς νόμους (πρβ. ωρολογοποιό), όχι ενδοκοσμικός (απών Θεός), αδιάφορος, χωρίς λατρεία
- - αποδοχή της “φυσικής” & άρνηση της “αποκαλυμμένης” θρησκείας, όχι στα θαύματα, σωτηρία από Χριστό, θεοπνευστία Βίβλου, (μερικοί) αθανασία ψυχής, -, σκοπός η ηθικότητα
- - Εκπρόσωποι: Βρετανοί δεϊστές (17ος-18ος αι.: Τζον Τόλαντ, Άντονου Κόλλινς), Γάλλοι διαφωτιστές (18ος αι.: Βολταίρος, Ρουσσώ), Γερμανοί (18ος αι.: Λέσσιγκ, Καντ), Αμερικανοί (18ος αι.: Βενιαμίν Φραγκλίνος, Τόμας Τζέφερσον, Τόμας Πέινι)

Βασικές απαντήσεις

Πανθεισμός

- ενότητα Θεού (=άπειρη ενότητα του σύμπαντος) και κόσμου (=σύνολο πεπερασμένων όντων)
- μονισμός

Αγνωστικισμός

Αθεισμός

- θεωρητικός: δογματική άρνηση θεού, φιλοσοφικές ιδέες (αριστοκρατικός)
- πρακτικός: ζεις σαν να μην υπάρχει θεός, έλλειψη ιδεολογίας, υλικές αξίες (λαϊκός)
- των “πιστών”, της εφηβείας, - κυκλικό φαινόμενο (μόδα)

Βασικές απαντήσεις

Φιντεϊσμός -1

Η θρησκεία βασίζεται στην πίστη και όχι σε λογικούς συλλογισμούς ή στην εμπειρική μαρτυρία

- - Χριστιανοί: *A. Ακράιοι:* (1) Αντι-ορθολογιστές: πιστεύω αυτό που είναι παράλογο (Τερτυλλιανός). Όχι επίρρωση από έλλογες μαρτυρίες, ο λόγος ακατάλληλος. (2) Σκεπτικιστές: αδυναμία του λόγου να εδραιώσει αλήθειες (Μονταίν). (3) Η φύση των θρησκ. αληθειών αντίθετοι στις λογικές αποφάνσεις -> γίνονται δεκτές μόνο με την πίστη. Όχι απλώς πάνω/πέρα από τον λόγο, αλλά αντίθετες. Το ίδιο το παράλογο του χριστιανισμού τον κάνει άξιο πίστης (Κίρκεγκωρ). *B. Μετριοπαθείς:* η αυγουστίνεια παράδοση. Η πίστη προηγείται του λόγου θέτοντας ορισμένες θεμελιώδεις αλήθειες, αλλά και οι δύο παίζουν ρόλο στην αναζήτηση, την κατανόηση και την εξήγησή τους.. Πιστεύω ώστε να κατανοήσω (Αυγουστίνος). Αν κάποιος πιστεύει, μπορεί να δει τη δύναμη των μαρτυριών για την αλήθεια του χριστιανισμού -όχι μόνο με τις λογικές δυνάμεις.(Πασκάλ).

Βασικές απαντήσεις

Φιντεϊσμός -2

Η θρησκεία βασίζεται στην πίστη και όχι σε λογικούς συλλογισμούς ή στην εμπειρική μαρτυρία

- - Φιλοσοφία: Χιούμ: ο καθένας ζει εντός του προσωπικού του συστήματος πίστης. Αλλά ο παράγων της πίστης εμπλέκεται στις έλλογες δραστηριότητες. -> οι πεποιθήσεις δεν μπορούν να δικαιολογηθούν αλλά να εξηγηθούν.
Ράσσελλ: οι θεμελιώδεις παραδοχές της επιστήμης δεν μπορούν να αποδειχθούν αλλά γίνονται δεκτές ως πίστη. (πρβ. Πόππερ).

Τα επιχειρήματα υπέρ της ύπαρξης

(1) Το **a priori** (μη εμπειρικό) επιχείρημα: το οντολογικό

(2) Τα **a posteriori** επιχειρήματα

(α) Κοσμολογικό

(β) Τεολογικό

(γ) Ηθικά

(δ) Θρησκευτική εμπειρία

(ε) Συναίνεση

(στ) Ωφέλεια

(ζ) Εξελικτικό αντι-νατουραλιστικό

Τα επιχειρήματα κατά της ύπαρξης

- (1) Επιμέρους κριτική των επιχειρημάτων υπέρ της υπάρξεως Θεού
- (2) **Θεοδικία**: η ύπαρξη του κακού στον κόσμο ως βασικό αντεπιχείρημα

Μετά τα επιχειρήματα

(1) Αποδοχή της επικαιρότητας των επιχειρημάτων

(α) Επαναδιατύπωση των υπέρ-κατά επιχειρημάτων στην τωρινή φιλοσοφική γλώσσα

(β) Διατύπωση νέων επιχειρημάτων, ενδυνάμωση παραδοσιακών

(2) Τέλος της διαμάχης υπέρ και κατά (19ος-20ος αιώνας), επειδή

(α) Οι υποτιθέμενες αποδείξεις απέτυχαν οριστικά

(β) Τα επιχειρήματα δεν αφορούν τους πραγματικούς λόγους που οι άνθρωποι πιστεύουν στον Θεό

(3) Έχει φιλοσοφική σημασία η συζήτηση για τη θρησκεία/Θεό

(α) Άρνηση Θεού και εξήγηση λανθασμένης πίστης των ανθρώπων

(β) Άρνηση Θεού και συγκρότηση βιοθεωρίας σ'έναν άθεο κόσμο

(γ) Αποδοχή Θεού και αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων για παρουσίαση της πίστης

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

---

4. Βασική βιβλιογραφία

Βασική βιβλιογραφία

1. Farouki N., *Πίστη και λογική* (μτφ. Φ. Κονδύλης). Αθήνα: Τραυλός-Κωσταράκη, 1997.
2. Lagree J., *Η φυσική θρησκεία* (μτφ. Α. Παπαθανασοπούλου). Αθήνα: Πατάκης, 2000.
3. Nielsen K., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία της θρησκείας* (μτφ. Β. Αδραχτάς). Αθήνα: Ψυχογιός, 2002.
4. Wittgenstein L., "Θεός, μαγεία, θρησκεία, θρησκευτική πίστη", στο: *Αφορισμοί και εξομολογήσεις* (μτφ. Κ. Κωβαίος). Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1993, σ. 155-165.
5. Άρμστρονγκ Κάρεν, *Η ιστορία του Θεού* (μτφ. Φ. Τερζάκης). Αθήνα: Φιλίστωρ, 1996.
6. Αυγελής Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης, 2012, σ. 85-112 [οριοθέτηση της φιλοσοφίας: επιστήμη, ιδεολογία, θρησκεία].
7. Μπέγζος Μ., *Ευρωπαϊκή φιλοσοφία της θρησκείας*. Αθήνα: Γρηγόρης, 2004.
8. Τσάρλσγουορθ Μ., *Φιλοσοφία και θρησκεία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2014.
9. Περιοδικό *Cogito*, τεύχος 10 (2010), αφιέρωμα «Φιλοσοφία και θρησκεία».

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: <Ματίνα-Ιωάννα
Κυριαζοπούλου>
Θεσσαλονίκη, <15.1.2015>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

